

MEVLÂNÂ'NIN ŞİİR ANLAYIŞINDA TAHKİYENİN YERİ*

Lütfi ALICI*

ÖZET

Sevgi ve hoşgörü güneşi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 30 Eylül 1207'de Belh'te doğmuştur. Henüz çocuk yaşta iken ailesiyle birlikte 1212/1213'te Belh'ten Anadolu'ya göç eden Mevlânâ, 17 Aralık 1273'te Konya'da vefat etmiştir.

Binlerce beyit tutarında eserleri olmasına rağmen kendisini hiçbir zaman şair olarak görmeyen Mevlânâ, şiiri şöhret kazanmak ve sanat amacıyla değil, insanlara rehberlik etmek gayesiyle yazmıştır. Mevlânâ, şiiri insanı kemale ulaştırma sürecinde bir vasıta olarak kullanır. Mesnevî'de ayrılıktan şikâyet eden insanın nasıl olgunlaşacağı tahkiye üslubuyla manzum olarak hikâye edilir.

Dünyanın ilgisine her geçen gün daha fazla mazhar olan Mevlânâ, eserleri ve fikirleriyle insanlığa hizmet etmeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, şiir anlayışı, Mesnevî, tahkiye.

The Importance of Story telling in Mevlana's Poetry

ABSTRACT

Mevlana who is regarded as the sun of love and tolerance was born in Belh on 30th September 1207. He migrated with his family from Belh to Anatolia in 1212/1213 when he was a child and he died in Konya on 17th December 1273.

Although Mevlana had thousands of couplets, he did not consider himself as a poet. He wrote poems not to become famous or for the sake of art but to guide people to find the right way. He uses poetry as a tool with which human being become a mature person. In Mesnevi, the way to become a mature person is shown by using story telling in prose style.

Mevlana who attracts the attention of people increasingly continues serving human being with his ideas and distinguished works.

Keywords: Mevlana, Mevlana's poetry, Mesnevi, story telling.

Mevleviliğin temellerini atan ve asıl adı Muhammed Celâleddîn olan Mevlânâ, 30 Eylül 1207 yılında Afganistan'ın kuzeyindeki Belh şehrinde doğmuştur. Babası, devrinde Sultânü'l-Ulemâ unvanıyla anılan Türkistan'ın büyük mutasavvıflarından Necmeddin Kübrâ'nın talebesi Bahâeddîn Veled'dir (1148-1231). Bahâeddîn Veled, Belh'in diğer bir tanınmış âlimi olan ve Harezmsah sarayına yakınlığı ile bilinen Fahreddîn Râzî ile düştüğü fikir ayrılığı ve yaklaşan Moğol tehlikesi sebebiyle Mevlânâ henüz 5-6 yaşlarında iken (bazı kaynaklara göre 12 yaşında) ailesiyle birlikte Anadolu'ya göç etmiştir. Belh'ten 1212/1213'te başlayan yolculuk Selçuklu sultanı I. Alaaddin Keykubad'ın davetiyle 1228'de Konya'da sona ermiştir.

* KSÜ'de 12.12.2007 tarihinde yapılan Mevlânâ Paneli'nde bir bölümü sunulmuştur.

* Yard. Doç. Dr. KSÜ, Fen-Edb. Fak., Öğretim Üyesi. e-mail: lutfialici@myynet.com.

Mevlânâ'nın ilk hocası babası olmuş, onun vefatından sonra eğitimini babasının talebelerinden Seyyid Burhaneddîn Muhakkık-ı Tirmizî üstlenmiştir. Seyyid Burhaneddîn ile birlikte 1233'te Şam'a giden Mevlânâ, İbni Arabî ve Sadrüddîn-i Konevî gibi büyük mutasavvıfların sohbetlerinde bulunmuştur. Mevlânâ, bu ilim ve maneviyat yolculuğunda, kendi ifadesiyle, hamlık devresini geçmiş, hatta pişmiştir. Mevlâna artık Konya'da dört medresede birden ders veren meşhur bir âlimdir. Bu meşhur âlim, 29 Kasım 1244'te Konya'ya gelen Şems-i Tebrizî vasıtasıyla aşk ateşi içinde yanarak bildiğimiz Mevlânâ mertebesine ulaşmıştır. Hayatının bundan sonrasını kendisine gönül verenleri eğitmekle geçiren Mevlânâ, 17 Aralık 1273'te Konya'da vefat etmiştir.

“Kâmil odur ki, bıraka dünyada bir eser, eseri olmayanın yerinde yeller eser”^{*} (<http://www.merhabagazetesi.com.tr>) kavlince Mevlânâ, Mesnevî, Dîvân-ı Kebîr, Rubâiyât, Fîhi Mâfih, Mecâlis-i Seb'a ve Mektûbât olmak üzere altı büyük eser bırakmıştır (Yeniterzi, 1995:1-17; Gölpınarlı, 1985; Horata, turkoloji.cu.edu.tr).

Bugün eserleri ve fikirleriyle dünyanın ilgisine mazhar olan Mevlânâ, hiç şüphesiz büyük bir mutasavvıf şairdir. O düşüncelerini zamanında rağbet gören anlatım yollarından şiir vasıtasıyla ortaya koymuştur. Binlerce beyit tutarında eserleri olmasına rağmen Mevlânâ, hiçbir zaman kendisini şair olarak görmez. Dostlarını kırmamak için şiiri adeta zoraki söylediğini belirtir: “Yanıma gelen yaranın sıkılmaması, üzülmemesi için gönül almaya çalışıyorum ve onları meşgul etmek, oyalamak için şiir söylüyorum. Yoksa ben nerede, şiir söylemek nerde! Vallahi ben şiirden bıktım, usandım ve benim için bundan daha kötü bir şey yoktur. Meselâ bir adam, misafirinın canı işkembe çorbası istediği ve bu onun iştahını açacağı için, eline pislikli bir işkembeyi almış, karıştırıp duruyor. Benim de başkaları arzu ettiğinden dolayı onunla (şiirle) alâkadar olmam lazım geldi (Tarıkâhya, 1985: 116; Yeniterzi, 1995:31) diyen Mevlânâ, şiiri bir gaye değil, bir eğitim vasıtası sayar. Mevlânâ, şiiri şöhret kazanmak ve sanat amacıyla değil, insanlara rehberlik etmek amacıyla yazmıştır. Bu sebeple onun her şiirinde bir öğretim kaygısı, bir telkin çabası vardır. Genellikle bir münasebetle irticalen söylediği şiirleri, sır kâtipleri tarafından kaydedilen Mevlânâ; kendisine rağmen şiirde ulaştığı lirizm ile dünyanın en büyük şairlerinden biri olarak kabul edilir (Kadir, 2002: 9; Horata, <http://turkoloji.cu.edu.tr>).

Dilsiz dudaksız sözler söyleyeceğim sana
Bir şeyler anlatacağım bütün kulaklardan gizli
Herkesin orta yerinde konuşacağım ama
Senden başka duyan olmayacak söylediklerimi (www.antoloji.com)

Biz senin gözlerinde gördük
Aslanlara meydan okuyan o ceylanı.
Başka bir ovası var o ceylanın bu gün
İki cihandan da dışarı. (Kadir, 2002: 43)

^{*} Bu veciz söz, Konyalı Mevlânâ Ebû Sâid Muhammed Hâdimî'ye isnat edilmektedir.

Bu bucağa sığınan senin kanlı bakışıdır
O büyük sağrağı sunan senin nergis gözlerin.
Sarhoşça gelen de onlar, gönüller çalan da onlar
Adamı can evinden vuran da onlar. (Kadir, 2002: 58)

Aya öfkelenmişim ben, işte böyle kapkara bir gece olmuşum
Padişaha kızmışım, çırılçıplak bir yoksul olmuşum

Güzeller sultanı gel demiş, evine çağırmış beni
Ben bir yolunu bulmuşum, yola baş kaldırmışım

Sevgilim baş çeker, naz ederse, gamlara atar, kararsız korsa beni
Bir kere bile ah demeyeceğim,
İnat için aha da kızmışım ben. (Kadir, 2002: 88-89)

Mevlânâ'nın şiirlerinden yapılan bu manzum tercüme, onun sanatkârlığını, şiirde ulaştığı seviyeyi hissettirecek mahiyette örneklerdir. Bu açıdan bakıldığı zaman Mevlânâ'nın şiir sanatıyla ilgili sözlerini onun engin tevazusunun ifadeleri olarak görmek de mümkündür.

Tahkiye, kelime olarak; hikâye etmek, hikâye anlatmak demektir (Devellioğlu,1993:1020). Bir eğitim ve öğretim metodu olarak bu gün de kullanılmaktadır. Hikâyelerle öğretim en etkili anlatım biçimlerinden birisidir. Hikâye tekniği sayesinde en zor konular kolayca anlatılır, hatırdaki kalacak bir etkiye kavuşur (Akıncı, 2001: 49). İnsanlık tarihi kadar eski olan bu üslubun en güzel örnekleri Kuranikerim'de verilmiştir. Geçmiş kavimlerin başından geçenler, peygamber kıssaları ve bazı özel şahıslarla ilgili hadiseler hikâye etmek suretiyle anlatılmıştır. Kuranikerim'de bir ifade vasıtası olarak kullanılan bu üslubu İranlı mutasavvıf şairler modelleyip kendi eserlerinde kullanmışlardır. Bu üsluplarıyla tanınan edebî bir ekol meydana getiren mutasavvıf şairlerin başında, Hakîm Senâî (1071-1140), Feridüddîn Attâr (1142/1145-1221) ve Sa'dî-i Şîrâzî (1193/1213-1292) gelmektedir (Ayan, 1991).

Bu üslupla asıl başarıyı Mesnevî'siyle mutasavvıf şairimiz Mevlânâ göstermiştir (Ayan, 1991: 8). Altı ciltlik manzum bir eser olan Mesnevî'de, hâkim üslup tahkiye üslubudur. Eserdeki hâkim üslubun tahkiye olduğu hemen ilk beytinden anlaşılmaktadır.

Bişnev in ney çün şikâyet mî küned
Ez cüdâyîhâ hikâyet mî küned

“Bu neyi dinle, nasıl şikâyet ediyor; ayrılıklardan hikâyet ediyor.” (Eraydın, 2001: 495; Türkmen, 2002: 67)

Mevlânâ, Mesnevî'de bahsettiği konuyla alakalı olarak vermek istediği mesajı pekiştirmek gayesiyle tasavvufi ve ahlaki manalarla yüklü yüzlerce manzum küçük

hikâye anlatır. Onun asıl gayesi, insanı eğitmek ve daha olgun hale getirmektir. Bu sebeple başta Mesnevî olmak üzere diğer eserlerinde lirizmle yoğurduğu didaktik unsurları şiir vasıtasıyla muhataplarına sunar (Kadir, 2002: 9). Bu üslubu ile Mevlânâ, insanları incitmeden onların hem akıllarına hem de gönüllerine hitap eder (Celkan, 1997: 81).

Mevlânâ'nın eserlerinde işlediği temel konu hakiki aşktır. Ona göre aşk, devasız derттir ve tek devası tekrar daha şiddetli âşık olmaktır (Gölpınarlı, 1995: C. I. 32; Okuyucu, 2006: 27). Âşıklık ise, kendi varlığından, benliğinden söz etmemektir (Yeniterzi,1995: 151). Bu bağlamda Mevlânâ, Mesnevî'de aşkın ve âşıklığın hallerini anlatırken bu soyut unsurların daha iyi anlaşılmasını sağlamak gayesiyle sembolik hikâyelerden yararlanır:

“Bir gün bir âşık sevgilisinin kapısını çaldı. Sevgili içerden seslendi:

Kapıyı kim çalıyor, kim o!

Âşık: Benim, ben deyince,

Sevgilisi ona: Git buradan! Sen henüz olgunlaşmış değilsin, diyerek kapıyı açmadı.

O zavallı âşık kapıdan çekti gitti. Yollara düştü, ayrılık acısıyla yandı yakıldı.

Tam bir yıl sonra geri döndü ve sevgilisinin kapısını tekrar çaldı.

Sevgili içerden yine seslendi:

Kapıyı kim çalıyor, kim o!

Âşık: Sensin, sen dedi.

Sevgili kapıyı açarak; mademki sen ben oldun, ey ben gel içeriye, gönül evi dardır oraya iki kişi sığmaz, dedi” (Mevlânâ, 1988: C. I. 245-247; Zeren, 2002: 49).

Bu hikâyede anlatılan âşık ve sevgilisi arasında geçen hadiseye çeşitli boyutlarla günlük hayatta da rastlamak mümkündür. İlk manası itibarıyla günlük hayata hitap eder gibi görülen bu hikâyede Mevlânâ, hakiki âşıklara seslenerek; yâr seni kovsa da ümitsiz olmayasın. Bugün seni kovarsa bile yarın ister. Sana eğer kapıyı kaparsa, gitme, orada bekle. O bekleme yüzünden seni alır, en üst sedirin üstüne oturtur. Şayet bütün kapıları ve geçitleri sana kaparsa, kimsenin bilmediği gizli bir yol açar, demektedir (Beytur, 1990: C. II. 120). Diğer bir ifadeyle, hikâyede; hakiki âşık, sadık ve sabırlı olmalı, yalvarmalı, sevdiğinin rengine boyanmalı, benlikten kurtularak kendi varlığını sevdiğinin varlığında yok etmelidir, denilmektedir.

Mevlâna aşkı anlatırken efsanevi aşk kahramanları Leylâ ile Mecnûn ile ilgili küçük hikâyeler anlatır. Leylâ ile Mecnûn'un birer sembol olarak kullanıldığı hikâyelerden ikisi şöyledir:

“Mecnûn, Leylâ'nın köyüne gitmek için yeni yavrulanmış bir deveye binip yol almaya başladı. Mecnûn'un tek derdi bir an önce Leylâ'ya kavuşmaktı. Geride bıraktığı yavrusunu düşünen devenin ise tek derdi geriye dönmektir. Mecnûn kendisindeyken deveyi Leylâ'nın köyüne doğru sürüyordu. Bir an dalıp gitse, elinden yuları gevşetse, deve bunu hissediyor, hemen geri dönüp yavrusuna doğru

koşuyordu. Mecnûn kendine gelip baktığında ulaştıkları yerden çok daha geride olduklarını fark ediyordu. Bu yolculuk iki üç gün bu şekilde sürdü. Bu hâle şaşırان Mecnûn, bu yol böyle bitmeyecek diyerek, deveden indi. Deveye: Ey deve, ikimiz de âşğız fakat aşklarımız birbirine zıt! Bende Leylâ'nın aşkı, sende de yavruların sevgisi oldukça seninle arkadaşlık edemeyiz. Eğer bu beraberliğı sürdüreceğ olursak, vuslata erişmek için iki adımdan ibaret olan bu yolu hiçbir zaman bitiremeyiz. Gerekirse sevgiliye yuvarlanarak giderim, deyip deveyi serbest bıraktı” (Mevlânâ, 1988: C.IV. 126-128; Zeren, 2002: 187-188).

Bu hikâye ilk bakışta Leylâ ile Mecnûn'un efsanevi aşklarından bir sahne gibi görünmektedir. Elbette ki maksat Leylâ ile Mecnûn'un aşklarını anlatmak değildir. Hikâyede Mecnûn, ezeli sevgiliye (Leylâ) âşık ruhu, deve ise yavruları heva ve heves olan nefsi temsil etmektedir. Soyut unsurların somutlaştırılarak anlatıldığı bu hikâyede Mevlânâ, Nasreddin Hoca (1208-1284)'nın bir fıkrasında* anlatıldığı gibi dizginleri bırakıp katırın (Okuyucu, 2002: 116) / nefsin götürdüğü yere gitmeyin demektedir.

“Mecnûn, Leylâ'nın aşkıyla yanıp dururken bir gün bir köpeğı yakaladı. Onu öpüp koklamaya başladı. Bunu görenler başına toplandılar onu kınamaya, ayıplamaya başladılar:

A akılsız Mecnûn, sen iyice azıttın. Bu yaptığın deliliğın de azgınlığın da sınırını aştı. Hiç köpek öpülüp sevilir mi? Köpek daima pis şeyler yer ve kendini diliyle temizler.

Bunları duyan Mecnûn gülererek onlara: Siz ne cahil kimselersiniz! Gördüğünüz bu köpek sıradan bir köpek değil, o Leylâ'nın mahallesinin köpeğidir. Birçok yer varken o Leylâ'nın mahallesini mekân tutmuştur. Onun gözleri Leylâ'yı gören gözlerdir. Onun ayakları Leylâ'nın bastığı topraklarda dolaşan ayaklardır. Ben bu gözleri nasıl öpmeyeyim, bu ayaklara nasıl yüz sürmeyeyim, dedi” (Mevlânâ, 1988: C. III. 45-46; Zeren, 2002: 120-121).

Hikâyede, Mecnûn'un Leylâ'ya olan aşkıdaki samimiyetinden bahisle, gerçek âşğın sevdiğinin hatırı için onun sevdiğini de seveceğı anlatılmaktadır. Bu bağlamda hakiki âşıklara, suretten geçerek, yaratılmışı yaratandan ötürü sevmek gerektiğı mesajı verilmektedir.

Mevlânâ, eserlerinde elbette ki sadece aşka değil, insanla ilgili hemen her konuya yer vermiştir. Şimdi de bunlardan sosyal hayata dönük mesajlar veren hikâyelerinden örnekler verelim:

“Kendini beğenmiş bir nahiv/gramer âlimi gemiye binmiş gidiyordu. Gemicieye sordu:

Ey gemici, gramer bilir misin?

* “Nasireddin Hoca, katırı üzerinde gidiyormuş. İnatçı hayvan, emre itaat etmiyor, kendi bildiğı gibi davranıyormuş. Hoca bakmış ki söz geçirmek mümkün değil, bırakıvermiş dizginini. Görenler:

- Hoca, nereye gidiyorsun, demişler.

- Hoca, katırının gittiğı yere demiş.” (Okuyucu, 2002: 116)

Gemici: Hayır bilmiyorum, dedi.

Âlim gülerek; desene ömrünün yarısı boşa gitti, dedi.

Gemici bu söze kızdı fakat sesini çıkarmadı. Aradan zaman geçince fırtına başladı, gemi bir girdabın ortasında kaldı. Bu kez gemici, âlime: Muhterem efendim, yüzme bilir misin? diye sordu.

Âlim: Hayır, yüzme bilmem deyince,

Gemici: Yazık! Desene ömrünün tamamı hiçe gitti. Çünkü biraz sonra gemi bu girdapta batacak... Şimdi burada nahiv (gramer) bilgisi lazım değil, mahiv (Allah'ta yok olmak) bilgisi lazım, dedi” (Mevlânâ, 1988: C.I. 228-229; Zeren, 2002: 120-121).

Engin hoşgörüsüyle insanlara hakaretle bile bakılmasına razı olmayan Mevlânâ, bu hikâye ile ilmiyle gururlanıp başkalarını hakir gören ilim adamlarını tenkit ederek, ilim adamının aynı zamanda irfani bilgiye de sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Aynı hikâyenin sonunda Mevlânâ, “İstersen dünyada zamanın allâmesi ol, hele şimdilik dünyanın yokluğunu da gör, zamanın yokluğunu da! Gramerciyi size, yok olma gramerini öğretmek için hikâye arasında hikâye ettik,” demektedir (Mevlânâ, 1988: C.I. 228-229).

Mevlânâ, ilmine rağmen nefsinin bilmeyen, her metanın kıymetini bilip de kendi kıymetini bilmeyen insanın halini Sebe kavmiyle ilgili şu hikâyeye dile getirir:

“Sebe kavmi içinde üç kişi vardı. Biri çok uzakları görürdü ama kördü. Karıncayı görürdü ama Süleyman'ı görmezdi. Diğeri gayet iyi duyardı ama sağırdı. Hazineydi ama altınsızdı. Öbürü çıplaktı ama eteği pek uzundu” (Mevlânâ, 1988: C. III. 212; Okuyucu, 2006: 84).

Mevlânâ, benzetme ve tezatlarla ortaya koyduğu bu ilginç ve çarpıcı ifadelerden maksadını şöyle açıklar:

“Uzun emel sahibi sağırdır. Bizim ölümümüzü duyar da kendi ölümüne karşı sağırdır. Hırs da kördür. Halkın ayıplarını inceden inceye söyler durur. Kendi ayıbını görmeye gelince gözü kördür. Çıplak da eteğinin kesilmesinden korkuyor! Hayret, hiç çıplağın eteği kesilebilir mi? Dünya halkı müflistir ama yine de soyulmaktan korkuda. Meteliksiz müflisin hırsızdan korkmasına ne hacet! İnsan dünyaya çıplak geldi, çıplak gidiyor. Öyleyse hırsız kaygısıyla niçin dertlenir? Böylesi sanki rüyada mal sahibi olup da hırsız korkusuyla titreyene benzer. Biri onu uyandırınca kendi haline katıla katıla güler. Ey, bu halk zamanımı çalıyor, diyen! Mademki o vaktin sana hayrı yok, o halde sen zaten işsiz güçsüzsün de farkında değilsin” (Mevlânâ, 1988: C.III. 213-215; Okuyucu, 2006: 84).

Bu anlatılanlardan şu çıkıyor ki bütün bilgilerin başı insanın bizzat kendisini bilmesidir. Her şey kendini bilmekle başlar ama insanın en az bildiği yine bizzat kendisidir (Okuyucu, 2006: 84).

“Kusursuz dost arayan dostsuz kalır” diyen Mevlânâ, hakiki dostluğu Zünnûn-ı Mısırî’ye (772-859) ait şu küçük hikâye vasıtasıyla şöyle anlatır:

“Zünnûn-ı Mısırî’nin başına garip bir hâl geldi. Bu halini anlamayanlar onu delirdi, diyerek tımarhaneye yatırdılar. Bunu duyan dostları onu ziyarete gittiler. Zünnûn, gelenlere kim olduklarını sordu. Onlar da biz seni sevenleriz, buraya halini hatırını sormak için geldik, dediler. Bunun üzerine Zünnûn, onlara taşlarla saldırdı. Ziyarete gelenlerin her biri korkusundan bir yana kaçtı. Bu hale gülen Zünnûn: Ey dostluk iddiasında bulunanlar, geri dönün! Hakiki dostlar dostun cefa taşından sakınmazlar, dedi”(Mevlânâ, 1988: C. II. 106-112; Zeren, 2002: 74; Camî, 1989: 23).

Molla Abdurrahman Camî, bu hikâyenin* yorumu mahiyetinde olan bir kıtasında; “seven o kimsedir ki, sevdiğinden ne kadar düşmanlık görse yine de dostluğunu artırır. Sevdiğinden başına binlerce sitem taşı gelse, onlarla ancak aşk binasını sağlamlaştırır,” demektedir (Camî, 1989: 23).

Doğu edebiyatlarında fabl türü hikâye önemli bir yere sahiptir. Bu türün dünya edebiyatında en mükemmel örneğini Beydaba, Kelile ve Dimne adlı eseriyle vermiştir. Fabl, kahramanları genellikle hayvanlar âleminde seçilen, teşhiş ve intak yoluyla çoğunlukla manzum yazılan, sonuçta ahlaki bir ders çıkarılan alegorik hikâyelerdir. (TDK, 1988: 485). Bu edebî tür ile insanı eğlendirerek eğitmek hedeflenir. Mevlânâ da bir eğitimci olarak insanlara ahlaki dersler vermek gayesiyle eserlerinde bu türden istifade etmiştir. Sözlü kültürde Mevlânâ’ya isnat edilerek anlatılan şu fabl verdiği mesaj açısından dikkat çekicidir:

“Koyun ile keçi aynı sürüde otluyorken koyun biraz ileride, keçi ise biraz geride imiş. Bu sırada bir dereden atlayan koyunun hafif kuyruğu kalkmış. Bunu gören keçi arkadan koyuna, şeyin gözüktü, demiş. Koyun ise hiç istifini bozmadan hafif geri dönüp, keçinin yüzüne: Bre utanmaz! Seninki hep açıkta ya, demiş.”

Hikâyede kendi kusurlarına bakmayıp, insanlara eksiklik nazarıyla bakan ve başkalarının ardından konuşan insan tipi tenkit edilerek, akıllı insan kendi noksanlarına bakar, başkalarının ardından konuşarak onlara kendi yüzüne karşı kusurlarını söyleme fırsatı vermez, denilmektedir.

Diğer bir alegorik hikâyesinde Mevlânâ, menfaate dayalı arkadaşlığı ve sonunu şöyle canlandırır:

“Bir aslan bir kurt ve bir tilki birlikte ava çıkmaya karar verdiler. Beraberce bir yaban öküzü, bir keçi ve bir de tavşan avladılar. Aslan: Ey kurt, bu avları aramızda bir pay et de, adaletini göster bakalım, dedi. Kurt, aslana; yaban öküzü senin, keçi benim, tavşan ise tilkinin olsun diyerek kendince pay etti. Bu taksimden hoşlanmayan aslan, kükreyerek; ey kurt, sen benim olduğum yerde nasıl olur da o

* Bu hikâyeyi Molla Abdurrahman Camî (1414-1492), Baharistan’da Ebubekir Şiblî (861-945)’ye isnat ederek nakletmiştir.

senin, bu benim diyerek konuşursun! Ey kendini bir şey sanan, şöyle yanıma bir yaklaş bakalım, dedi. Kurt yaklaştığında aslan bir pençe darbesiyle kurdu yere serdi. Sonra tilkiye dönerek, hadi bakalım şimdi sen adaletli bir şekilde paylaşır, dedi.

Tilki: Ey yüce aslan; şu yaban öküzü sabah yemeğiniz, keçi öğle yemeğiniz ve tavşan ise akşam vakti çereziniz olsun, dedi.

Bu taksimattan çok memnun kalan aslan sordu: Ey tilki, böyle adaletli pay etmeyi kimden öğrendin?

Tilki: Yerde yatan kurdun halinden öğrendim, dedi” (Mevlânâ, 1988: C. I. 242-251; Zeren, 2002: 47-48).

Hikâyenin sosyal hayata bakan cephesiyle, denk olmayanlar arasındaki dostlukta, aslan payını daima güçlü olanın alacağı, bu sebeple menfaate dayalı dostlukların er geç bozulacağı ve nihayetinde dostların birbirlerine düşman olabilecekleri anlatılmaktadır. Diğer taraftan hikâye ile menfaat için güçlü olanın peşinde dolaşmanın insanda şahsiyet erozyonuna sebep olacağı nazarlara verilmektedir.

Diğer boyutuyla hikâyede, dünyalık peşinde koşarken hiç ummadıkları bir anda, aniden ecel pençesine düşenlerin hali nazarlara verilerek, akıllı insanın eş dost ve yakınlarının başına gelenlerden ibret alacağı hususu vurgulanmaktadır. Nitekim Mevlânâ da hikâyenin sonunda; “akıllı, o kişidir ki çekinilen belada dostların ölümünden ibret alır. Eğer ululanmayı bırakmaz, ibret almazsa onun azgınlığından başkaları ibret alır”, demektedir (Mevlânâ, 1988: C. I. 250-251).

Yine Mevlânâ, şu küçük hikâye ile dost ve dostluklarımız üzerine bir ayna tutarak bizleri inceden inceye şöyle düşündürür:

“İki çocuk aralarında istikbale yönelik şöyle anlaşmışlar: Birimiz ileride yükselir mevki sahibi olursa diğerini himaye etsin. Geçen zaman dolayısıyla tanımama söz konusu olursa hatırlanma parolamız da “ben oyum” olsun.

Bu anlaşmadan yıllar sonra çocuklardan birisi vezir olmuş. Diğeri vezir olan çocukluk arkadaşıyla yaptıkları sözleşmeyi hatırlayarak bir iltifat ve himaye ümidiyle kalkıp onun kapısına varmış. Bakmış ki vezirde hiçbir ilgi ve tanıma emaresi yok. Bunun üzerine kendini hatırlatmak için; “Sen beni hatırlamadın galiba! Ben oyum, ben oyum”, demiş. Vezir: “Tamam anladık! Sen hâlâ osun ama ben artık o değilim”, demiş” (Okuyucu, 2006: 193-194).

Mevlânâ'nın Mesnevî'si sıradan bir şiir ve hikâye kitabı değildir. Eserde anlatılan manzum hikâyelerde engin tasavvufi manalar vardır. Mevlânâ bu tasavvufi manalara ve sembollerin gerçek mahiyetini hikâyelerin sonunda açıklar. O tahkiye üslubuyla, anlaşılması güç ve soyut kavramları, temsili anlatımlarla somutlaştırmakta, anlaşılması zor görülen birçok konuyu daha kolay anlaşılır hâle getirmektedir. Buna rağmen, Mesnevî'deki söz konusu üslubuyla ilgili olarak; maksadının masal anlatmak olmadığı hususunda, bizleri şöyle uyarır (Yeniterzi, 1995: 32-33; Arpaguş, 2004: 10):

Allah saklasın bunu masal sanma
Bizim hâlimizdir, insanların hikâyesidir

Maksat kıssadan hisse almaktır
Yoksa sana hikâye anlatmak değil

Ey kardeş, hikâye bir ölçektir
Ondaki her mânâ bir tane gibidir

Akıllı kimse mânâ tanesini alır
Asla ölçeğe aldırılmaz (Yeniterzi, 1995: 32-33)

Mevlânâ'nın kendi yaşadıkları eserlerine yansıdığı gibi hakkında anlatılanlar da dönemine ışık tutacak bilgileri günümüze taşımıştır. O, ilmiyle olduğu kadar yaşayışı, davranışı ve hoşgörüsüyle de insanlara örnek olmuştur. Bu özellikleriyle devrin bütün ileri gelenlerinden saygı gören Mevlânâ'nın hiç biri ile münasebeti Selçuklu veziri Muinüddîn Süleyman Pervâne ile olduğu kadar dostça ve samimi olmamıştır (Tarıkâhya, 1985: XXXV).

Hakkında bazı uygulamaları sebebiyle halktan çeşitli şikâyetler duyduğu yakın dostu Muinüddîn Süleyman Pervâne'ye, Mevlânâ duyduklarından rahatsızlığını davranışıyla şöyle anlatır:

Selçuklu veziri Muinüddîn Süleyman Pervâne bir gün sohbet için Mevlânâ'nın yanına gelir. Mevlânâ; Pervâne'nin geldiğinden haberi olmasına rağmen her zamanki gibi hemen kabul etmez, bir müddet bekletir. Kabul edilen vezir, sohbet sırasında: Geç kabul edilmekten, bana bir iş için müracaat edenleri bekletmekle eziyet ettiğimi anladım, der. Davranışıyla vezire isteği mesajı veren Mevlânâ, Vezire: Bir şey istemeye gelen çirkinse işini hemen görüp savarlar, ama gelen güzelse bir bahane ile oyalarlar, diyerek gönlünü alır (Okuyucu, 2002: 135).

Mevlânâ'nın şiirlerinde en çok anılan tarihi şahsiyetlerden birisi hiç şüphesiz Şems-i Tebrizî'dir. O, Mevlânâ'yı aşk denizine atmış, adını unutturmuş, ayrılık ateşinde yakarak olgunlaştırmıştır. Şems, Mevlânâ'nın bugünkü bildiğimiz Mevlânâ olması sürecinde en müessir şahsiyetlerin başında gelir. Bu sebeple Şems ile ilgili hemen her şey Mevlânâ'nın şiirlerine yansımıştır. Bu tarihî hadiselerden birisi şöyle gerçekleşmiştir:

İlahî aşkın bu iki mesti bir gece sohbet ederlerken, buldukları evin kapısı Konyalı bir grup tarafından çalınarak Şems dışarı çağrılır. Hadiselerin seyrinden Mevlânâ da Şems de bu gidişin dönüşü olmadığını hissederler. Bunun için Mevlânâ, Şems'in gitmesini istemez. Şems ise dönüşü olmadığını bile bile gider... Mevlânâ, bu hadiseyi bir gazelinde şöyle hikâye eder:

Oraya gitme demedim mi sana,
Seni yalnız ben tanırım demedim mi?
Demedim mi bu yokluk yurdunda hayat çeşmesi benim!

Bir gün kızsan bana,
Alsan başını yüz bin yıllık yere gitsen
Dönüp kavuşacağın yer benim demedim mi?

Demedim mi şu görünene razı olma,
Demedim mi sana yaraşır otağı kuran benim,
Asıl onu süsleyen, bezeyen benim demedim mi?

Ben bir denizim demedim mi sana?
Sen bir balıksın demedim mi?
Demedim mi o kuru yerlere gitme sakın,
Senin duru denizin benim demedim mi?

Kuşlar gibi tuzağa gitme demedim mi?
Demedim mi senin uçmanı sağlayan benim,
Senin kolun kanadın benim demedim mi?

Demedim mi yolunu vururlar senin,
Demedim mi tövbeni bozarlar senin,
Oysa senin ateşin, sıcaklığın benim demedim mi?

Türlü şeyler derler sana demedim mi?
Kötü huylar edinirsin demedim mi?
Ölmezlik kaynağını kaybedersin demedim mi?

Söyle, bunları sana hep demedim mi?

Mevlânâ, fikir ve düşüncelerini dile getirirken küçük hikâyelerin yanı sıra veciz söz ve nasihatlerden de yararlanır. Bu bağlamda Mevlânâ'nın eserlerine baktığımız zaman hiç şüphesiz pek çok örnek mevcuttur. Bunlardan Mevlânâ'nın siresini yansıtan veciz bir nasihati şöyledir:

Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol
Şefkat ve merhamette güneş gibi ol
Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol
Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol
Tevazu ve alçakgönüllükte toprak gibi ol
Hoşgörülükte deniz gibi ol
Ya olduğun gibi görün, ya görüdüğün gibi ol (Okuyucu, 2002: 48)

Gönül, Allah'ın nazar ve tecelli ettiği mahaldir. Kâbe ise Hz. İbrahim tarafından bina edilmiştir. Bu sebeple gönüller sultanı Mevlânâ'ya göre gönül, Kâbe'den üstündür ve bir gönül elde etmek en büyük haktır.

Dil be-dest âver ki hacc-ı ekberest
Ez-hezârân Kâbe yek dil bihterest
Kâbe bünyâd-ı Halîl-i Âzerest
Dil nazargâh-ı Celîl-i Ekberest

Bir gönül almak en büyük hacdır. Bir gönül binlerce Kâbe'den üstündür. Kâbe Âzer oğlu Halil (İbrahim)'in yapısıdır. Oysa gönül, Allah'ın nazar ettiği yerdir. (Tâhirü'l-Mevlevî: 1966; www.semazen.net)

Bir ömür boyunca, sonsuz gerçeği nihayetsiz zamanlara anlatan Mevlânâ'yı bilmek ve anlamak kadar duymak da gerekir. Nasıl ki aşk sözüyle aşka, muhabbet sözüyle muhabbete varılmazsa, şiirden yoksun bir sevgiyle de Mevlânâ'ya tam manasıyla yakın olunamaz (Diriöz, 1997: 128; Akengin, 1997: 13). Yüceliğini sevdiğinin yüceliğinden, gücünü aşktan ve şiirden alan Mevlânâ'yı duymanın ve ona yakın olmanın yolu onun şiirlerinden geçer.

Her gün bir yerden göçmek ne iyi
Her gün bir yere konmak ne güzel
Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş
Dünle beraber gitti, cancağızım,
Ne kadar söz varsa düne ait.
Şimdi yeni şeyler söylemek lazım (Kadir, 2002: 134).

Ölümümüzden sonra mezarımızı yerde aramayınız, bizim mezarımız ariflerin gönülleri, (Gölpınarlı, 1985: 130) diyen Mevlânâ; bu rubaisinde ifade ettiği gibi günümüzde de sevenlerinin diliyle yeni şeyler söylemeye devam etmektedir.

Her ne kadar Farsça söylesem de aslım Türk'tür (Küçük, 2006: www.semazen.net) diyen bu büyük Türk evladını, 2007 Mevlânâ yılı münasebetiyle rahmetle anıyorum.

KAYNAKLAR

- Akengin, Yahya. (1997). "Şiirlerde Mevlânâ". *Mevlânâ İle İlgili Yazılardan Seçmeler*. (hzl.: Vedat Genç) MEB Yay. İstanbul.
- Akıcı, Adem. (2001). *Din Eğitiminde Etkili Bir Yöntem: Hikâye*. Zaman Gazetesi Yay. İstanbul.
- Ayan, Gönül. (1991). *Mesnevi ve Kısa Hikâyecilik*. 5. Milli Mevlânâ Kongresi. Bildiriler. 3-4 Mayıs. SÜ Yay. Konya. ; <http://turkoloji.cu.edu.tr> (19.11.2007).
- Arpaguş, Sâfi. (2004). *Bir Mürşîd-i Kâmil Potresi.: Mevlânâ Celâleddîn Rumî*. Keşkül Dergisi. S. 1. İstanbul.
- Beydeba. (1985). *Kelile ve Dimne*. (çev.: Ömer Rıza Doğrul). KTB Yay. Ankara.
- Beytur, Miḥat Baharî. (1995). *Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler I-II Mevlânâ*. MEB Yay. İstanbul.
- Camî, (1989). *Baharistan*. (Çev.: M. Nuri Gençosman). MEB Yay. İstanbul.
- Küçük, Sezai. (2006) "Son Mesnevîhan Şefik Can ile Yapılmış Bir Röportaj." www.semazen.net (17.12.2007).
- Celkan, Hikmet. (1997). "Mevlânâ'nın Eğitimci Yönü". *Mevlânâ İle İlgili Yazılardan Seçmeler*. (hzl.: Vedat Genç) MEB Yay. İstanbul.

- Devellioğlu, Ferit. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi Yay. Ankara.
- Diriöz, Meserret. (1997). “Hazret-i Mevlânâ”. *Mevlânâ İle İlgili Yazılardan Seçmeler*. (hızl.: Vedat Genç) MEB Yay. İstanbul.
- Eraydın, Selçuk. (2001). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. MÜİFV Yay. İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1985). *Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Felsefesi, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler*. İnkılâp Kitabevi. 4. Basım. İstanbul.
- Horata, Osman. <http://turkoloji.cu.edu.tr> (19.11.2007)
- <http://www.merhabagazetesi.com.tr> (30. 11. 2007).
- Kadir, A. (2002). *Bugünün Diliyle Mevlânâ*. Say Yay. İstanbul.
- Mevlânâ, (1985). *Fîhi Mâfih*. (Çev.: Meliha Ülker Tarıkâhya (Anbarcıoğlu). MEGSB Yay. İstanbul.
- Mevlânâ, (1988). *Mesnevî*. C. I. II. III. IV. (Çev: Veled İzbudak. Gözden Geçiren: Abdülbakî Gölpınarlı). MEGSB Yay. İstanbul.
- Okuyucu, Cihan. (2002). *İçimizdeki Mevlânâ*. Bilge Yay. İstanbul.
- Okuyucu, Cihan. (2006). *Mesnevî’den Hikmet ve Hikâyelerle Mevlânâ Konuşuyor*. Bilge Yay. İstanbul.
- Tâhirü’l-Mevlevî, (1966). *Mesnevî Şerhi*. Selâm Yay. Konya.; Semazen- Mutriban Forum. www.semazen.net (18.12.2007).
- TDK, (1988). *Türkçe Sözlük*. C.1. Ankara.
- TDK, (2005). *Yazım Kılavuzu*. Ankara.
- Türkmen, Erkan. (2002). *The Essence of Rumi’s Masnevi Including His Life And Works*. KB Yay. Ankara
- www.antoloji.com (19.11.2007).; www.semazen.net (19.11.2007).
- Yeniterzi, Emine. (1995). *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*. TDV Yay. Ankara.
- Zeren; Mehmet. (2002). *Mesnevi’de Geçen Bütün Hikâyeler*. Semerkand Yay. İstanbul.